

дологічні засади структурно-функціональної цілісності правового порядку. Доведено, що відкритість правового порядку є передумовою його цілісності.

Ключові слова: правовий порядок, аксіологія правового порядку, стабільність правового порядку, стійкість правового порядку, цілісність правового порядку, відкритість правового порядку.

Резюме

В статті з позицій системного аналізу досліджено стабільність і устійчивість як системні параметри правового порядку, які в єднанні утворюють параметр цілісності. Визначено основні виміри цілісності правового порядку. Визначено методологічні основи структурно-функціональної цілісності правового порядку. Доведено, що відкритість правового порядку є основою для його цілісності.

Ключевые слова: правовой порядок, аксиология правового порядка, стабильность правового порядка, устойчивость правового порядка, целостность правового порядка, открытость правового порядка.

Summary

In the article from the point of system analysis stability and steadiness of legal order as its system parameters are analyzed. It is grounded that stability and steadiness form the integrality of legal order. The main aspects of legal order integrality are considered. Methodological grounds of structural and functional integrality of legal order are based. It is also shown that opened character of legal order is the guaranty of its integrality.

Key words: legal order, axiology of legal order, stability of legal order, steadiness of legal order, integrality of legal order, opened character of legal order.

Отримано 26.12.211

І. Г. БОВСУНОВСЬКА

*Ірина Григорівна Бовсуновська, помічник про-
ректора з наукової роботи Київського університе-
ту права НАН України*

РОЗВИТОК НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ВИЗНАННЯ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ (СУДОВОЇ ПРАКТИКИ) ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВА В УКРАЇНІ

Незважаючи на те, що судовий прецедент як джерело права не притаманний національній правовій системі, роль судової практики в правозастосовній діяльності в Україні останнім часом зростає. Це пов'язано з процесами взаємопроникнення та частковим змішуванням англосаксонської та романо-германської правових сімей, загальними інтеграційними процесами у світі та в Україні в цілому.

Визнання судової практики офіційним джерелом права приведе до запровадження інституту судового прецеденту в національній правовій системі, і з цього приводу провідними юристами-вченими та практиками висловлюється багато думок «за» та «проти». Зважаючи на неоднозначність підходів до вирішення цього питання, доцільно висвітлити ряд наукових поглядів на сутність судової практики та судового прецеденту та їхню роль в національній правовій системі відповідно до історичного розвитку держави та на сучасному етапі.

Дорадянський період. У наукових працях учених-юристів XIX – початку XX ст. з цього питання велася активна дискусія. Аналізуючи праці вчених-правників дорадянського періоду, слід відмітити неоднозначність оцінки місця та значення судової практики в механізмі правового регулювання.

Г. Ф. Шершеневич розцінював судову практику як правило створене судом при винесенні ним рішення з окремих справ¹.

М. Малишев, як і М. М. Коркунов, розглядали судову практику в широкому плані як окрему форму загального права².

Д. І. Мейер, досліджуючи джерела цивільного права, зазначав, що судова практика завжди є помічницею законодавства, доповнюючи його прогалини, точніше визначаючи застосування законів до певних випадків. З часом законодавча влада може, звичайно, перетворювати судові звичаї на закони³.

Й. О. Покровський, досліджуючи проблему визначеності права, негативно оцінював, за його ж словами, «вільну судову правотворчість». Якщо теорія вільної судової правотворчості містить у собі органічну і таку, що не може бути усунена, небезпеку судового свавілля, якщо вона саму невизначеність і неясність права виводить у принцип, вона, очевидно, йде врозріз з інтересами розвинутої людської особи. Ця особа може примиритися з багатьма обмеженнями своєї свободи, якщо вони встановлені законом і якщо вони зрозумілі, але вона не може змиритися із залежністю від будь-чийого свавілля, навіть і найбільш доброзичливого. Прагнення до суворого законності становить таку саму невід'ємну рису цивільного права, як і права публічного, і жоден судовий «трансперсоналізм» цього прагнення здолати не може⁴.

Л. І. Петражицький (1910), узагальнюючи раніше висловлені вченими думки, писав, що «багато хто вважає судову практику особливим джерелом права (видом позитивного права) на рівні зі звичайним правом і законами. Інші ж, не заперечуючи значення судової практики як джерела права, вважають її звичайним правом, як особливий вид особливого права. Деякі взагалі заперечують значення судової практики як джерела права, зазначаючи, що завдання судів у тому, щоб застосовувати діюче право, а не творити права».

Отже, в цілому, якщо М. І. Коркунов фактично визнавав самостійну роль судової практики як джерела права і такий підхід відслідковується у працях Г. Ф. Шершеневича, Д. І. Мейєра та інших авторів, то Л. І. Петражицький, Й. О. Покровський дотримувалися протилежних поглядів – не може бути й мови про судову правотворчість, оскільки йдеться лише про тлумачення законів.

Радянська правова система виникла та розвинулась на основі російської імперської системи права та перейняла основні аспекти загальної доктрини російського права, зокрема погляди, що стосуються судового прецеденту та правотворчої функції суду.

Професор Я. Магазінер визначає прецедент як «своєрідне джерело права» і визнає його велику роль. На його думку, джерелом обов'язковості прецеденту «є та обставина, що коли орган влади обговорює питання, для вирішення якого немає ані спеціального закону, ані певного звичаю, то він сам мовчазливо створює загальну норму й вирішує такий випадок відповідно до такої норми, навіть якщо він про неї нічого не говорив з тієї причини, що йому не надано права самостійно створювати загальні норми»⁵.

Проте ставлення держави до судової правотворчості було досить негативним. Як зауважував професор Б. Топорнін, усі спроби надати судовому прецеденту характер джерела права трактувалися як шкідливе та небезпечне заняття, що визначалося самим підходом до права в СРСР.

Завдання соціалістичних судових органів полягало у здійсненні правосуддя, яке розумілося як застосування закону, а правотворчі функції суду при розгляді конкретних справ виключались. Це було пов'язано з концепцією соціалістичної демократії та повновладдя Рад як прямого вираження волі народу.

В основу офіційної концепції радянського права було закладено тезу, а точніше аксіому, відповідно до якої соціалістичне право взагалі, а радянське зокрема не може розглядати судовий прецедент в якості джерела права, оскільки це асоціюється: а) з руйнуванням соціалістичної законності, яка сприймалась як суворе і неухильне дотримання законів та інших підзаконних нормативних актів; б) з можливим судовим свавіллям у процесі одночасного виконання правотворчих і правозастосувальних функцій; в) з підривом або ж з послабленням правотворчої діяльності законодавчих органів⁶.

Відомий теоретик радянського права С. Л. Зіве вважав, що ніякий судовий «прецедент не створює у нас права... значна кількість однакових судових рішень є лише простим актом застосування норми права». Він також суворо критикував професора С. Вільнянського, за те, що той припускав, що «однакове судове рішення, яке повторюється багато разів, набуває нормативного значення»⁷.

Інші радянські науковці А. Безіна та В. Лазарев також зауважували, що в процесі застосування права судом постійно відбувається конкретизація загального масштабу норми права, але при цьому не можна підміняти правоконкретизуючу діяльність з правотворчою, а положення, що вироблені органами судової влади «у процесі конкретизації, є прямим продовженням норм права в глибоку площину. Ними не можна скасувати чи змінити правові норми, що існують»⁸.

Як вважав В. Лазарев, «...було би крахом принципу законності, якщо б під виглядом тлумачення створювались нові норми»⁹.

Видатний радянський правознавець П. О. Недбайло зазначав з цього приводу, що у соціалістичному суспільстві волю народу виражає законодавець, і суд не може його випереджати; у суду немає та не може бути такого привілею, аби на свій лад пристосовувати закон до нових обставин шляхом його тлумачення¹⁰.

Також, зазначене питання вивчали інші радянські вчені, зокрема, А. Боннер, К. Комісаров, В. Пучинський, які були противниками визнання судового прецеденту (судової практики) джерелом права, а інші робили спроби хоча б теоретично обґрунтувати доцільність створення й застосування судової практики вищими судовими органами – С. Братусь, А. Венгеров, В. Туманов, А. Черданцев.

Отже, на доктринальному рівні у СРСР наявність судового прецеденту та судової правотворчості заперечувалась, але на практиці ці явища «прикриваючи своє існування різними легальними формами» існували у вигляді: керівних роз'яснень Пленумів та рішень пленумів, судових колегій Верховного Суду СРСР, верховних судів союзних республік, а також їхніх президій щодо конкретних кримінальних та цивільних справ, які оприлюднювались та слугували певним «взірцем» при вирішенні аналогічних справ¹¹.

У сучасний період проблематика, пов'язана з місцем та роллю судової практики (судового прецеденту) в системі джерел права, обговорюється, в першу чергу, на загальнотеоретичному рівні вченими-теоретиками права.

Питання судового прецеденту в національній правовій системі досліджує ціла плеяда таких українських учених, як: Л. Корчевна, І. Овчаренко, А. Осетинський, Л. Петрова, Р. Тополевський та інші, які в свою чергу обґрунтовують доцільність створення й застосування судової практики вищими судовими органами. Серед дослідників філософських проблем, зокрема питань єдності прецеденту та вітчизняної судової практики, варто назвати таких учених, як: Р. Байніязов, М. Байтін, О. Бандура, В. Бачинін, В. Бігун, Р. Ваймар, Т. Вюртенбергер, В. Гіряєва, М. Гуренко, М. Жовтобрюх, Н. Зазаєва, Д. Керімов, А. Козловський, О. Костенко, М. Костицький, В. Кравець, І. Лихолат, С. Максимов, П. Рабінович, С. Савчук, С. Сливка, В. Шкода та інші.

Аналіз окремих аспектів явища судового прецеденту, його природи та особливостей є у працях таких дослідників, як: Т. М. Анакіна, Б. В. Малишев, Л. А. Луць, Н. М. Пархоменко, Ю. Ю. Попов, О. Ф. Скакун, С. В. Шевчук та ін.¹².

Так, на думку Н. М. Пархоменко, визнання судового прецеденту джерелом права може розбалансувати систему розподілу влади, що не відповідатиме основним засадам правової демократичної держави та суперечитиме існуючій сталій практиці державотворення і правотворення¹³.

На думку Ю. Ю. Попова, неприпустимою є встановлення загальної обов'язковості певних судових рішень (наприклад, рішень Верховного Суду України), як таке, що руйнує прецедент країн континентального права, і як таке, що суперечить Конституції України¹⁴.

Протилежну позицію займає український науковець С. В. Шевчук. У своїх працях вчений послідовно обґрунтовує доцільність використання цього інструменту у вітчизняному механізмі правового регулювання та наводить приклади фактичного існування цього явища у правовому полі України¹⁵. «Необхідно привітати початок серйозної дискусії про обов'язковість рішень Верховного Суду в конкретній справі для всіх суб'єктів права, а не тільки для сторін у цій справі, – пише автор. – Це стосується тієї мотиваційної частини рішення, де дається тлумачення законодавства, розкривається зміст правових норм та принципів, усуваються прогалини та неузгодженості тощо»¹⁶.

Ще однією прихильницею імплементації судового прецеденту в правову систему України є професор Л. А. Луць: «Видається, що судовими прецедентами в Україні могли б стати рішення Конституційного суду України та Верховного Суду України, які винесені у результаті розгляду конкретної судової справи (а не є підсумком в результаті узагальнення судової практики), в ході якої було б виявлено прогалину в чинному законодавстві та виникла потреба у створенні додаткової норми»¹⁷.

Науковий інтерес викликає позиція З. В. Ромовської. На її думку, не можна стверджувати, що в СРСР судового прецеденту не було. Він був, але дещо в специфічній «радянській» формі. Судовий прецедент існує в Україні здавна, форми його прояву відмінні, ніж у Великобританії, адже при вирішенні відповідного спору суд не застосовує рішення вищої судової інстанції, винесене в аналогічній справі. Але суд використовує «обґрунтувальну» його частину, тобто його дух, підходячи до вирішення «своєї» справи на тих теоретично-правових засадах, котрі були сформульовані вищою судовою інстанцією. Утвердження такої форми судового прецеденту здійснювалося різними засобами, зокрема опублікуванням правових позицій Верховного Суду України з окремих видів судових спорів, призначенням «зональних», тобто тих суддів Верховного Суду України, які мають здійснювати специфічний патронат над судами області. Є всі підстави, як стверджує науковець, для висновку про прецедент рішень Конституційного Суду України, з тією відмінністю, що суди, вирішуючи спір, дотичний до питання, визначеного у рішенні Конституційного Суду України, у своїх рішеннях посилаються на рішення Конституційного Суду України¹⁸.

На підставі вищевикладеного, можна стверджувати, що наявність загальнотеоретичних підходів до визнання судового прецеденту (судової практики) джерелом права, зводиться до такого:

а) ряд вчених підтримують думку про доцільність запровадження судового прецеденту та судової практики як офіційного джерела права в національну правову систему;

б) інші вказують на те, що судовий прецедент та судова практика завжди були джерелами права, однак неофіційними, тому на сучасному етапі розвитку національного права постає лише питання щодо їх законодавчого закріплення;

в) також є точки зору, які заперечують необхідність запровадження судового прецеденту в національну правову систему та обґрунтовують свою позицію низкою недоліків, що привнесуть відповідні зміни.

У наукових колах і досі триває дискусія про існування судового прецеденту в Україні та про доцільність його впровадження у вітчизняну правову дійсність.

На думку прихильників появи такого джерела, правовий прецедент сприятиме не лише збільшенню кількості суб'єктів правотворчості, а й дасть змогу розформалізувати систему джерел права та надати гнучкості та динамізму всій правовій системі. Отож, існуюча система джерел права України з часом може бути доповнена судовим прецедентом¹⁹.

Однак, більшість теоретиків права не готові погодитись з тим, що прецедент незабаром може стати джерелом права, і тому непорушно захищають догму про те, що основним джерелом права в національній правовій системі є закон, що характерно для радянської доктрини права.

Одним із аргументів проти визнання судового прецеденту як джерела права є посилення на конституційний принцип розподілу державної влади в Україні на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції України). Але як свідчить реальна практика «чистого» поділу влади на три класичні гілки не існує. У реальному житті маємо взаємопереплетіння, взаємозв'язок, взаємодію різних гілок влади, зумовлені потребами практики життя²⁰.

Але перші кроки до офіційного визнання судового прецеденту джерелом права в Україні вже зроблено. Джерелами права вважаються прецеденти, створені в результаті судової практики Європейського суду з прав людини.

Відповідно до ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (із змінами, внесеними згідно з Протоколом № 11)²¹, рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для держав-учасниць Конвенції. При цьому Україна офіційно визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї²².

Згідно із ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику цього Суду як джерело права²³.

Таким чином, українським судам необхідно враховувати у своїй діяльності прецедентну практику Європейського суду з прав людини. Прецедентне право Європейського суду стає особливим джерелом права і для України, яка закріпила це положення на законодавчому рівні.

Слід зазначити, що про визнання прецеденту як джерела права в Україні активно заговорили після прийняття 21 червня 2001 р. Закону України «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України»²⁴ (сьогодні – Господарський процесуальний кодекс України). У редакції зазначеного Закону цей Кодекс було доповнено ст. 111-15 «Підстави для оскарження до Верховного Суду України постанов Вищого господарського суду України», відповідно до якої Верховний Суд України переглядає у касаційному порядку постанови Вищого господарського суду України у випадках, коли вони оскаржені, зокрема у таких:

– у разі їх невідповідності рішенням Верховного Суду України чи Вищого суду іншої спеціалізації з питань застосування норм матеріального права;

– у зв'язку з виявленням різного застосування Вищим господарським судом України одного й того самого положення закону чи іншого нормативно-правового акта у аналогічних справах.

Якщо раніше правильність (справедливість) судового рішення забезпечувалась, у тому числі незалежністю судді та його внутрішнім переконанням при розгляді справи (кожен суддя для кожного громадянина дає самостійне і окреме тлумачення одного закону, чим визначається хаос у правозастосуванні), то відтепер при винесенні судового рішення судді відповідного суду мали брати до уваги практику Верховного Суду України та вищих судів іншої спеціалізації, а також Вищий господарський суд України повинен був узгоджувати свої рішення щодо однаковості застосування норм права в аналогічних ситуаціях. Таким чином, ця стаття дала підґрунтя для офіційного визнання судового прецеденту в якості джерела права.

Подальшим істотним кроком на шляху до офіційного визнання за судовим прецедентом статусу джерела права в Україні можна вважати прийняття 7 липня 2010 р. Закону України «Про судоустрій та статус суддів» (далі – Закону)²⁵. Прийняття цього Закону викликало неабиякий резонанс як серед науковців, так і серед вітчизняного суддівського корпусу.

У межах цього дослідження особливий інтерес становить положення Закону, що закріплює забезпечення Верховним Судом України однакового застосування судами (судом) касаційної інстанції норм матеріального права (ч. 4 ст. 17). З цією метою законодавець наділяє Верховний Суд України як найвищий судовий орган повноваженнями щодо перегляду справ з підстав неоднакового застосування суддями (судом) касаційної інстанції однієї і тієї самої норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом (п. 1 ч. 2 ст. 38). Механізм реалізації таких повноважень Верховного Суду України визначено Прикінцевими положеннями зазначеного Закону шляхом внесення відповідних змін до процесуальних кодексів України.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговує ст. 360-7 Цивільного процесуального кодексу України «Обов'язковість судових рішень Верховного Суду України»²⁶: «Рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України. Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до рішень Верховного Суду України».

Аналогічними нормами доповнено Кримінально-процесуальний кодекс України (ст. 400-25 КПК України)²⁷, Господарський процесуальний кодекс України (ст. 111-28 ГПК України)²⁸, Кодекс адміністративного судочинства України (ст. 244-2 КАС України)²⁹.

Таким чином, на законодавчому рівні закріплене положення про те, що суб'єкти владних повноважень і суди не зможуть ігнорувати правові позиції, сформульовані Верховним Судом України; рішення Верховного Суду є обов'язковим не тільки для сторін у справі, а також для всіх суб'єктів владних повноважень і судів, які застосовують відповідну норму права.

Вважаємо, що введення норми про обов'язковість судових рішень Верховного Суду України до процесуальних кодексів є беззаперечним кроком уперед у розвитку закріплення судового прецеденту в національну правову систему, що дасть змогу знизити адміністративний тиск на суддів, закріпить принцип правової визначеності, спонукатиме суддів більшою мірою дотримуватись закону і мотивувати рішення при здійсненні правосуддя, ніж слідувати внутрішньому переконанню, що в свою чергу призведе до підвищення авторитету судової влади.

Але про повну прецедентність рішень Верховного Суду України не йдеться. Закон позбавив Верховний Суд України та Пленум Верховного Суду України повноважень давати роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства та визнавати нечинними відповідні роз'яснення вищих спеціалізованих судів (статті 38, 45). При цьому вищий спеціалізований суд та Пленум вищого спеціалізованого суду мають повноваження щодо узагальнення практики застосування матеріального та процесуального закону, а також надання рекомендаційних роз'яснень судам нижчого рівня при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції (статті 32, 36).

Аналіз внесених змін свідчить про те, що до Верховного Суду України не можна звертатись як до арбітра в процедурних питаннях, тому що його юрисдикція як касаційного суду обмежується питаннями, пов'язаними із застосуванням норм матеріального права.

З метою подальшого закріплення прецедентності рішень Верховного Суду України логічним кроком видається встановлення на законодавчому рівні відповідальності суддів за порушення принципу єдиного застосування законодавства України (єдності судової практики) при здійсненні правосуддя, а також встановлення відповідальності посадових осіб за ігнорування правових позицій, сформульованих Верховним Судом України.

Вважаємо, що саме судовий прецедент може і здатний усунути такі проблеми правозастосування як дуалізм правових норм та прогалини в законі. Нерідко судовий прецедент ототожнюють із звичайним рішенням суду, що в принципі є неправильним. Але і в самій науці теорії права немає єдності щодо поняття прецеденту. Вбачається, що його розуміння не може бути уніфікованим, єдиним для різних правових систем. Правові системи різних країн, об'єднані за спільними ознаками в певний тип правової системи, не виключають їхніх національних особливостей, зумовлених історичним розвитком, національними традиціями, культурним рівнем, рівнем праворозуміння тощо.

Зважаючи на сучасний стан розвитку національної правової системи, можна стверджувати, що питання про наявність чи відсутність судового прецеденту серед офіційних джерел права вже категорично не стоїть. Неформально судовий прецедент в Україні існував та існує, кроки до його законодавчого закріплення зроблені, тому, актуальним є питання не «бути чи не бути прецеденту в Україні», а яка його правова природа, сутність та значення. Зрозумілим видається, що запровадження судового прецеденту в національну правову систему не може бути здійснено в «класичному» його значенні, формі, відповідно до зразка англосаксонської правової системи. Однак, визнання прецеденту як офіційного джерела права, враховуючи позитивні якості, що привнесе його запровадження, дасть змогу стверджувати про прогресивний розвиток правової системи України.

¹ Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. Учебное пособие (по изданию 1910–1912 гг.). – Т. 2. – Вып. 2, 3, 4. – М., 1995. – С. 86.

² Мальшев Н. Курс общего гражданского права России. – СПб., 1878. – Т. 1. – С. 85–86; Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права (по изданию 1898 г.). – СПб., 2004. – С. 357–358.

³ Мейер Д. И. Русское гражданское право (в 2 ч.). По исправленному и дополненному 8-му изд., 1902. Изд. 2-е, испр. М.: Статут, 2000. – С. 59.

⁴ Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. – М.: Статут, 1998. – С. 105.

⁵ Магазинер Я. М. Избранные труды по общей теории права / Отв. ред. проф. Кравцов А. К. – СПб: Юрид. Центр Пресс, 2006. – 352 с. – С. 56.

⁶ Марченко М. Н. Источники права: учеб. Пособие. – М.: ТК Велби, Проспект, 2005. – С. 379.

⁷ Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. – К.: Реферат, 2007. – 640 с. – С. 345.

⁸ Марченко Н. М. Судебное правотворчество и судебное право. – М.: Издательство «Проспект», 2007. – 512 с. – С. 186.

⁹ Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права: теоретико-правове дослідження: Дис. к.ю.н.: 12.00.01. – К., 2006. – 193 с. – С. 143.

¹⁰ Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. – Харків: Консум, 2005. – 2-е видання. – 656 с. – С. 390.

¹¹ Актуальні питання реформування правової системи України: зб. наук. ст. за матеріалами УІІ Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 17-19 червня 2011 р. / Уклад.: З. В. Журавська, Т. Д. Климчук, Н. М. Коритнюк, С. С. Савич, – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2011. – 376 с. – С. 41–43.

¹² Шацька Б. І. Проблематика запровадження судового прецеденту в Україні у контексті судової реформи // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4.

¹³ Пархоменко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади: дис.... доктора юридичних наук: 12.00.01 / Пархоменко Наталія Миколаївна. – К., 2009. – 442 с. – С. 337.

¹⁴ Попов Ю. Ю. Прецедентне право у контексті загальнообов'язковості судових рішень та українські перспективи / Ю. Ю. Попов // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 351–363.

¹⁵ Шевчук С. В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / Станіслав Володимирович Шевчук. – К.: Реферат, 2007. – 640 с.

¹⁶ Шевчук С. В. Рішення Верховного Суду України як джерело права (деякі аспекти дії прецедентного права в Україні) / С. В. Шевчук // Вісник Центру суддівських студій. – 2006. – № 6. – С. 19.

¹⁷ Луць Л. А. Сучасні правові системи світу. Навчальний посібник / Людмила Андріївна Луць. – Львів: юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – 256 с. – С. 104.

¹⁸ Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. – К.: Атіка, 2005. – С. 68–69.

¹⁹ Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – С. 188–189.

²⁰ Яворська О. Роль та значення судової практики в правовому регулюванні цивільних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/572-protts/15425-2011-01-23-03-09-49.html>

²¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, зі змінами, внесеними Протоколом N 11, ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР } [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004

²² Закон України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр>

²³ Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

²⁴ Закону України 21 червня 2001 року № 2539-III «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2539-14>

²⁵ Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій та статус суддів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/page>

²⁶ Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page>

²⁷ Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1003-05>

²⁸ Господарський процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/page>

²⁹ Кодекс адміністративного судочинства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

Резюме

У науковій статті досліджено етапи становлення та розвитку наукових поглядів щодо визнання судового прецеденту як джерела права та проблеми впровадження в правову систему України. Проаналізовано новачі Закону України «Про судоустрій та статус суддів» у контексті доктрини судового прецеденту.

Ключові слова: судовий прецедент, судова реформа, рішення Верховного Суду України, правова система.

Резюме

В научной статье исследуются этапы становления и развития научных взглядов о признании судебного прецедента как источника права и проблемы внедрения в правовую систему Украины. Проанализировано новации Закона Украины «О судоустройстве и статусе судей» в контексте доктрины судебного прецедента.

Ключевые слова: судебный прецедент, судебная реформа, решения Верховного Суда Украины, правовая система.

Summary

The article investigates formation and development stages of scientific views concerning a judicial precedent being recognized as a source of law and its implementation into the legal system of Ukraine. The author analyses novelties of the Law of Ukraine on the Judicial System and the Status of Judges in the context of the judicial precedent doctrine.

Key words: judicial precedent, a judicial reform, decisions of the Supreme Court of Ukraine, the legal system.

Отримано 15.02.2012

М. С. БУЛКАТ

Марина Сергіївна Булкат, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ЗОВНІШНІХ ФУНКЦІЙ УКРАЇНИ

Класифікаційний поділ системи зовнішніх функцій України відзначається своєрідною проблематикою, зумовленою історичними особливостями формування, біполярними позиціями теоретиків держави і права щодо здійснення класифікації, тенденціями розвитку різних суспільних процесів та напрямів діяльності держави тощо. Тому метою нашого дослідження класифікаційного методу та його критеріїв є вироблення рекомендацій з удосконалення комплексної системи зовнішніх функцій сучасної держави. Адже, як зазначають науковці, кожна функція держави повинна розглядатися як елемент єдиної системи і за її межами втрачає реальне значення¹.

Загальновідомо, що в теорії держави і права існує низка критеріїв розмежування функцій. Як правило, науковці обирають загальноживані критерії: за змістом і завданнями, за спрямованістю функцій, за методами їх здійснення, за сферами діяльності держави, за соціальним значенням функцій, за їх дією в часі тощо. Зауважимо, що кожний науково-обґрунтований підхід має право на існування і вибір критеріїв часто залежить від мети дослідження. Для цілей даної статті актуальні критерії, що спираються на суттєві ознаки досліджуваного предмету – системи зовнішніх функцій.

Серед основних класифікаційних критеріїв розмежування функцій держави традиційно виділяють об'єкти і сфери відповідної діяльності.

Проблематика питання полягає в тому, що погляди науковців на застосування цих класифікаційних критеріїв не відзначаються єдністю. Можна виокремити кілька підходів до їх трактування: